

امام حسین(ع) و قرآن

معرفی آثار

اراکی، محسن

صلح الامام الحسن(ع) و ثوره الامام الحسين(ع) من
منظور السنن التاریخیة فی القرآن الکریم لندن: بوک اکسترا،
چاپ اول، ۲۰۰۰، م، ۹۶ ص، عربی، رقی (شمیر).

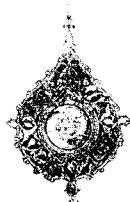
فروضت: دراسات فی الفکر الاسلامی - ۴
این کتاب دو واقعه صلح امام حسن(ع) و قیام امام
حسین(ع) را بر اساس سنتهای ثابت الهی که در قرآن بیان
شده است بررسی و تحلیل می نماید. سنتهای تاریخی الهی
از مفاهیم اساسی قرآنی است. در قرآن قوانین و مقررات کلی
و ثابتی معرفی شده که به صورت تکوینی در زندگی بشر مؤثر
است و سرنوشت او را رقم خواهد زد. همین سنتهای مطرح
شد در قرآن، نگرشی جدید در مطالعه و فهم تاریخ پیش روی
دانشمندان و محققان نهاده است. این خلدون تلاش کرد این
سنن الهی حاکم بر تاریخ بشریت را بشناسد و معرفی کند و
برای اولین بار شهید محمدباقر صدر این مفهوم را به صورت
مستقل در کتاب السنن التاریخیة فی القرآن تبیین و تشریح
نمود.

براساس این روش، هریک از موضوعات و مشکلات
جدید یا قدیم جوامع بشری بر پایه قوانین و قواعد کلی به
دست آمده از قرآن کریم تحلیل و راه بروون رفت از
آنها بازشناسی خواهد شد.

مؤلف با همین شیوه و با الهام از استادش سید محمدباقر
صدر، به کالبدشناسی سیاسی، اجتماعی این دو حادثه به ظاهر
متضاد پرداخته است. وی، تفاوت سیره این دو امام را معلوم
تفاوت شرایط زمانی و مکانی آنها دانسته و معتقد است هر دو

درآمد

بهره‌گیری از تفسیر عینی و مصداقی آیات،
یکی از روش‌های کارآمد و مؤثر تفسیر قرآن
است. معصومین(ع) تجسم عینی آیات قرائی
هستند، گویا قرآن، بازنوشت و بازنمون رفتار و
گفتار آنان است. این دو نقل اکبر و اصغر از
معدن نورالله برای هدایت زمینیان فروود
آمده‌اند و با یکدیگر همگام و همسازند.
در ماه محرم، کتاب‌هایی را معرفی می‌کنیم
که تصویر عینی آیات جنگ و قیام، بدعت
ستیزی، عزت و افتخار و اصلاح دینی را به
نمایش گذاشته‌اند. در این آثار با آیاتی که در
شأن امام حسین(ع) نازل شده و یا بر آن
حضرت تطبیق شده است؛ همچنین با تحلیل و
تشریح اقدامات آن حضرت براساس معیارها و
سنن‌های قرائی و تشابهات ایشان با قرآن،
آشنا می‌شویم. درود جاودانه بر او و پیرامون و
یاران مخلص و فداکارش باد.

سکونت
پژوهش

دوره سوم
شماره ۱۴۳

سنت‌های رهبری الهی در تاریخ، سنت مرحله‌ای بودن رهبری الهی در شرایط غیبت امام معصوم، صلح امام حسن(ع) در پرتو سنت‌های رهبری الهی، انقلاب امام حسن(ع)، سنت استخلاف و استبدال، خلافت امت، خلافت و شهادت، امت مستخلفه.

بی‌آزار شیرازی، عبدالکریم (۱۳۲۳)

رمز قرآن از حسین آموختیم، تهران، ناشر: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۶، ۴۸ ص، فارسی، عکس: در صفحات مختلف.

جعفری ارسیمانی، رحمت؛ دهشیری، حسن

همکامی امام حسین(ع) با قرآن، چاپ اول، ۱۳۷۷ / ۵۰۰ نسخه، ۸۱۸ ص، فارسی، رقعي (شمیز)، بهای ۵۰۰۰ ریال، متابع: ۱۸۸-۱۸۴.

در این کتاب تلاش شده است تا راز نهفته در عبارت «السلام عليك يا شريك القرآن» که در زیارت امام حسین(ع) در روز عید فطر و قربان آمده نشان داده شود. در این مجموعه ابتدا خصوصیات و ویژگی های قرآن با توجه به خود قرآن و روایات بیان می شود، آن کاه ویژگی ها و خصوصیات امام حسین و مشارکت و هماهنگی و همسوی میان او و قرآن بازگو می شود.

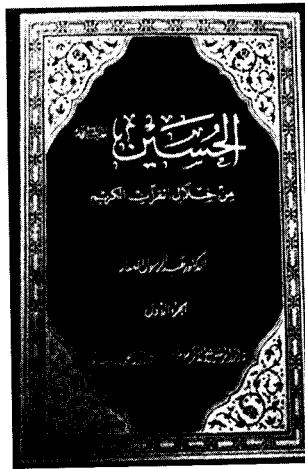
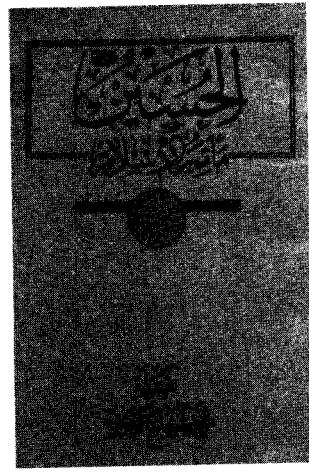
کتاب با شیوه‌ای نو و ایتکاری همانندی حسین با قرآن را در همه مراحل زندگی و قیام و مبارزه و شهادت و از جنبه‌های مختلف بررسی می کند. برخی از این اشتراکات عبارت اند از:

از مشی واحدی پیروی می کردند و هدفمند استقرار عدالت و حکومت اسلامی در جامعه بوده است.

انگیزه انتخاب این موضوع توسط مؤلف آن است که صلح امام حسن و قیام امام حسین با مسأله رهبری و امامت امت که از مهمترین مسائل حیات بشری است، رابطه مستقیم دارد و دو سنت الهی «استخلاف» و «استبدال» در این مورد تطبیق شده است.

مسلمانان صدر اسلام از امامت الهی که در پیامبر اکرم(ص) جلوه‌گر شده بود، تبعیت نمودند و در پی آن دولت اسلامی به وجود آمد. اراده و مشیت الهی بر این قرار گرفته است که هرگاه جوامع بشری از امامت الهی پیروی نمایند، سنت استخلاف جاری شود؛ یعنی آن جامعه در عینیت جمعی خود، خلیفه خدا بر روی زمین و جانشین پیشینان خواهد شد و رحتمهای الهی، در پرتو حکومت عادلانه الهی، شامل حال آنان خواهد شد. اما وقتی همین جامعه از یاری و نصرت امام حسن(ع) و سپس امام حسین(ع) که هر دو از رهبران الهی بودند، امتناع کردند، نعمت خلیفه الهی و عدل و امنیت آنان به وضعیتی نابسامان تبدیل شد و افرادی مانند: بیزید و معاویه بر آنان مسلط شدند. این همان سنت استبدال الهی است که تکوینی و فرآگیر است. «المتر الى الذين بدلا نعمة الله كفرا و احلوا قومهم دارالبوار» (سوره ابراهیم، آیه ۲۸).

نویسنده با تشریح دو قضیه یاد شده، شرایط موجود جهان اسلام و امامت و رهبری توران غیبت را مورد بررسی قرار داده و سنتهای پیشین را یادآور شده است. سرفصل‌های کتاب عبارت اند از: صلح امام حسن(ع)،

کتاب پس از ارائه گزارشی از زندگانی حسین و حادث مربوط به واقعه عاشورا، تعداد ۱۵ آیه ذکر و از او به عنوان مصدق آنها نام برده شده است.

فاخر، محمد شعاع

الحسین(ع) مأتم الاسلام، قم، ناشر: شریف الرضی، ۱۴۲۰ق، ۱۰۰۰ نسخه، ص، عربی، وزیری (شمیز).

شرح و تفسیر آیه پانزدهم سوره احباب در قرآن و انتطباق آن بر زندگی امام حسین (ع) است. نویسنده در این اثر، دو تفسیر عام و خاص از آیه مذکور ارائه می‌دهد. در تفسیر عام، ضمن شرح واژه‌های آیه، تفسیر کوتاهی راجع به هریک از آنها ذکر می‌کند و سپس از موضوع تربیت فرزند سخن به میان می‌آورد. در تفسیر خاص آیه، ابتدا اقوال پنج گانه در شأن نزول آن را مطرح می‌کند و سپس آنها را مورد نقد و تفسیر قرار می‌دهد. وی نظری را می‌پذیرد که نزول این آیه را در شأن امام حسین می‌داند. او با استفاده از ادله عقلی و نیز احادیث فراوان نقل شده در این مورد، به شرح و تفسیر آیه می‌پردازد. توضیح کراحت فاطمه زهرا(س) از تولد امام حسین، ولادت امام حسین در شش ماهگی، تذییه او از انگشت پیامبر اکرم(ص)، شدت علاقه پیامبر به حسین و بیان احادیث مربوط به این موضوع و شرافت سلاله امام حسین از جمله مطالب کتاب است. نویسنده در پایان به استناد برخی از احادیث، نزول هشت آیه از قرآن را در شأن امام حسین می‌داند.

لزوم تحصیل شرایط برای بهره‌گیری بهتر از قرآن و امام حسین، نورانیت و پیشوایی راهنمای بودن آنها، وراثت قرآن از کتب آسمانی پیشین و وراثت حسین از انبیای پیشین، سیادت و آقایی قرآن و حسین، مبارزه طلبی قرآن و حسین در راه حق، شفاعت آن دو در قیامت، نجات و رستگاری پیروان آنها، تلاش و کوشش دشمنان در مبارزه با آن دو، اعتراف دوست و دشمن بر عظمت قرآن و حسین ...

در پایان نمونه‌هایی از سخنان دانشمندان جهان بر عظمت قرآن و سپس عظمت امام حسین و قیام او، همچنین تعدادی از احادیث معصومین درباره عظمت قرآن ضمیمه شده است.

غفار، عبدالرسول عبدالحسن

الحسین(ع) من خلال القرآن الکریم، جلد اول، بیروت: ناشر: دارالمحجة البيضا، دارالرسول الاکرم(ص)، چاپ اول ۱۴۱۶ق، ۴۲۹ ص، عربی و فارسی، وزیری (گالینگور)، جدول: ۱۲۲

این اثر تحلیلی از زندگانی و قیام و شهادت امام حسین(ع) و تطبیق برخی از آیات قرآن بر سرگذشت و سرنوشت او می‌باشد. این تحلیل عمده ناظر به نقد برداشت‌ها و نظریات کسانی است که نویسنده آنها را افرادی منحرف و غیرآگاه می‌داند. او به ویژه کتاب شهید جاوید را از مصادیق این برداشت‌های انحرافی دانسته است. از دیدگاه وی، لازمه این نوع برداشت‌ها، انکار علم امام حسین(ع) و یا محکومیت عمل اوست و با ضروریات عقاید شیعه منافات دارد. در بخش دوم

می‌باشد. او درس آزادگی و مقاومت را به انسان‌ها آموخت و در سایه رهبری قرآن هدیه‌ای را که همانا مبارزه تا شهادت باشد را به انسانیت عرضه داشت. نویسنده در فصول هفتگانه کتاب با تکیه بر اخبار و روایات متقول و مأثور از اهل سنت، ضمن بازخوانی تاریخ کربلا و زندگانی امام حسین، به ترسیم خط شهادت از عاشورا تا فلسطین و جنوب لبنان پرداخته است. وی کتاب را در شرایط سخت و بحرانی بمباران‌های جنوب لبنان و کشتار فلسطینیان نوشته است و در جای جای کتاب به این موضوع اشاره می‌کند و بالگوگیری از حرکت حسین، خط سرخ مبارزه و شهادت را تقویت می‌نماید و خطرهای امریکا و اسرائیل و جنایات آنان را بیان می‌کند.

فصل اول کتاب نگاهی گذار به حیات بالنده حسین(ع) دارد و از تربیت آن حضرت در دامن وحی و پدر و مادری همچون علی(ع) و فاطمه(س) سخن گفته است. فصل دوم به بیان انگیزه‌های شیعه از بزرگداشت یاد حسین(ع) اختصاص دارد. در این فصل، برگزاری مراسم عاشورا نمادی برای مبارزه با بیدادگری حاکمان جور معرفی شده است. نویسنده در این فصل با اشاره به اختلاف شیعه و سنتی در مسئله رهبری مدعی شده که پیامبر اکرم(ص) کسانی را به عنوان رهبر و امام معرفی کرده است که معصوم از گناه باشند. از این جهت در زیارت حسین(ع) می‌خوانیم که او احیا کننده نماز، روزه، زکات و امر به معروف و نهی از منکر است و از این رو حسین(ع) مقابله با حاکم جور را مسئولیتی سنگین بر خود و پیروانش می‌داند و یزیدیان نیز در صدد انتقام‌گیری از حسین(ع) و بلکه

محمدی نیا، اسدالله

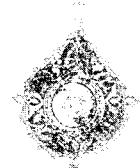
درس‌ها و عبرت‌ها از قرآن و کربلا، جلد اول، قم، ناشر: سبط اکبر، چاپ اول، ۱۳۷۹ / ۳۰۰۰ نسخه، ۴۱۵ ص، فارسی، وزیری (شمیز).

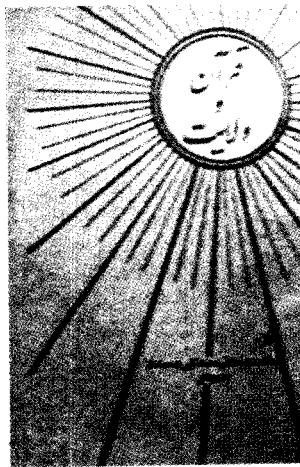
به تحلیل تاریخ کربلا و فلسفه آن می‌پردازد. به اعتقاد نویسنده، بیان فلسفه تاریخ و عبرت گرفتن از آن مهم‌تر از اصل تاریخ است. وی هدف امام حسین(ع) را با هدف دیگر پیامبران مشترک می‌داند. از همین رو حادثه کربلا را با تاریخ زندگی پیامبران تطبیق داده است. برخی عنوان‌ین آن چنین است: مقام و منزلت سیدالشہداء، درسها و عبرتها از قرآن و کربلا، سرلوحة کار انبیاء، خطر نفوذی‌ها در اسلام، سلاح‌های سرد مستکبران، مطالب تاریخی کتاب اغلب از منابع اهل سنت ذکر شده است.

مغنية، محمد جواد (۱۹۰۴ - ۱۹۷۹ م)

قرآن، حسین(ع)، شهادت، تهران، ناشر: بنیاد قرآن، ۲۷۲، ۱۳۸۱ ص، فارسی.

تحلیلی است از قیام امام حسین(ع) و درس‌ها و عبرت‌های این نهضت مقدس. انگیزه نویسنده که از بزرگان علمای امامیه می‌باشد پیوند دادن حسین(ع) با تعالیم روحی‌خش قرآن است. وی قیام، اعمال و گفتار امام حسین(ع) را با استناد به آیات قرآن، به ویژه آیات مربوط به جهاد و مبارزه با دشمنان، تفسیر می‌نماید و بیان می‌کند که حسین ترجمان مقاومیت عیقق قرآنی با ویژگی‌های روح بلند و رفتاری انسانی

می‌آورد. این آیات بر حسب ترتیب سوره‌های قرآن مرتب گشته‌اند و از سوره بقره تا کوثر را شامل می‌شوند. مؤلف از ۱۲ اثر تفسیری و ۵۴ کتاب حدیثی بهره برده است.

وحیدی چلپایگانی، محمد تقی (۱۳۱۳)

**قرآن و ولایت، تهران، افتخاریان، چاپ اول / ۲۰۰۰
نسخه، ۱۱۹ ص، فارسی، رقی (شمیز).**

نقدي بر ديدگاه‌های شريعی و صالحی نجف‌آبادی و بعضی از علمای اهل سنت در مورد ولایت تکوینی پیامبران و ائمه (ع) می‌باشد. نویسنده برداشت‌های این گروه از نویسنده‌گان را از انحراف آشکار از نصوص و ظواهر قرآنی می‌داند و معتقد است این دسته از آیات ناظر بر این است که انجام پاره‌ای از معجزات و تصرف در تکوین به دست خود پیامبران و با اراده خودشان صورت می‌گرفته است. بر این اساس او دیدگاه‌های اشعریان و جبری‌گرایان را در خصوص مجبور بودن انسان به انجام گناه و ثواب، مخدوش می‌شمارد و معتقد است عجز آنان از فهم دقیق مطلب، آنان را به وادی جبرگرایی کشانده است. در ادامه درباره علم امام و بهویژه علم امام حسین (ع) نسبت به کشته شدن خود در کربلا بحث و بررسی شده است.

محقق، محمد باقر

**قرآن و امام حسین (ع)، تهران، ناشر: بعثت، ۱۳۶۴
۱۲۵ ص، فارسی، منابع: ۱۳۵-۱۲۷**

از جدش رسول خدا بودند تا انتقام بدر و احمد را از او بگیرند. در فصل سوم کتاب عوامل قیام حسین (ع) بررسی شده و سپس نقش حرم حسینی و زیارت وی در هدایت و تذکار جهانیان و بیان مظلومیت اهل بیت (ع) بیان شده است. نویسنده در فصول پایانی کتاب، یاران فدایکار حسین (ع) و مظلومیت آنان را بازگو کرده است. او امامت را ادامه نبوت و حسین و یارانش را شجره طیبه‌ای دانسته که ریشه‌های آن ثابت و شاخه‌های آن در آسمان گسترش یافته است و میوه‌های خود را همه وقت به اذن پروردگارش تقدیم می‌دارد. این کتاب با نظری روان و تعلیقات و توضیحاتی توسط محمد رسول دریابی ترجمه شده است.

واحدی، سید محمد

الحسین (ع) فی القرآن، تأویل آیات القرآن فی سید الشهداء (ع)، مشهد، ناشر: لاهیجی، چاپ اول، ۱۴۱۸ ق / ۳۰۰ نسخه، ۲۵۹ ص، عربی، وزیری (شمیز).

شامل تفسیر ۱۲۸ آیه از آیاتی است که نویسنده آنها را بر امام حسین (ع) تطبیق کرده است. هدف نویسنده اثبات عظمت و مقام و فضیلت امام حسین بوده است. وی به این منظور تعداد ۲۵۰ روایت تفسیری مربوط به آیات یاد شده را جمع اوری و در این مجموعه تنظیم کرده است. او بدون هیچ‌گونه توضیح و تفسیری، نخست متن آیه مورد نظر را ذکر می‌کند، سپس متن روایت تفسیری آن را در ذیل صفحه

در متن قرآن، تعداد تنوع مدخلهای آن ماده، تعداد تکرار مدخلهای آن ماده است. و چهارمی مربوط به تعداد کل تکرار کلمات قرآن مجید از ابتدای کتاب تا این ماده می‌باشد.

۳ - در مقابل و مدخل بخشی از آیه که کلمه مدخل در آن آیه قرار دارد، درج گردیده و خود مدخل با «رنگ قرمز»، و در متن آیه با «حروف سیاه» مشخص شده است.

همچنین در مقابل آیه مشخصات آیه، شامل شماره آیه، نام سوره و شماره سوره درج شده است.

این معجم برخلاف معجم استاد محمد فؤاد عبدالباقي - که براساس ماده و ریشه کلمه استوار است - به ترتیب حروف الفبای فارسی تنظیم شده که کار کشف آیات را برای فارسی‌زبانان آسانتر نموده است. در معجم مذکور، مدخل‌های یکسان که دارای اعراب متفاوت هستند، از هم تفکیک شده‌اند مثلاً رسول و رسول در دو مدخل جداگانه آمده‌اند. جلد دوم این کتاب که در آن‌تهاي مجلد معجم آمد «فرهنگ کلمات قرآن مجید با معناي فارسی کلمه» نام دارد که به ترتیب الفبای فارسی تنظیم شده و در مقابل هر کلمه ترجیحه آن کلمه ضبط شده است.

این معجم که باتلاش مؤلف و همکاران در هفت جلسه تهیه و تنظیم شده، فارسی نقاط قوت المعجم استاد محمد فؤاد عبدالباقي است و معنی شده نقاط ضعف آن از زیاد به صفر برساند. چنانچه علاوه بر مزایای یاد شده در معجم مذکور، غلط‌های ساخته استاد محمد فؤاد عبدالباقي در این معجم رفع

المعجم المفهرس لکشف آیات القرآن

مؤلف: مهندس رضا کیان‌زاد

ناشر: کیان کتاب / تهران

چاپ: اول / ۱۴۲۲ = ۱۳۸۰ هـ ش

تعداد جلد: ۲ جلد در یک مجلد

حسین جوان‌مهر

کتاب «المعجم المفهرس لکشف آیات القرآن» که به جهت تسهیل استفاده عموم در کشف آیات قرآن تهیه و تنظیم شده، زیر نظر مهندس رضا کیان‌زاد و با مشارکت تعدادی از همکاران و مشاوره با استاد فن و صاحب‌نظران تهیه و تأليف و به چاپ رسیده است.

جلد اول: «المعجم المفهرس لکشف آیات القرآن» یا فرهنگ آیه یا ب قرآن کریم نام دارد که تمام واژه‌های قرآن به ترتیب الفبای، به روش «المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم» استاد محمد فؤاد عبدالباقي ارائه شده است. این معجم، علاوه بر امکانات «المعجم المفهرس لالفاظ القرآن الکریم» دارای مشخصات و ویژگی‌های زیر است:

۱ - تنظیم صفحات آن مشابه صفحات المعجم المفهرس استاد محمد فؤاد عبدالباقي است، با این تفاوت که در صفحات این معجم علاوه بر ریشه‌های مذکور در سر صفحه‌ها، ریشه‌های حداوسط بین آنها نیز آمده است.

۲ - در شروع هر ماده در جدول مربوط به آن ماده، چهار نوع اطلاع درج گردیده که به ترتیب نشانده مشتقات آن ماده

معرفی

نشریه روزنگار قرآنی

در ماه مبارک رمضان امسال (۱۳۸۱) نهادنماهیندگی رهبری در دانشگاه‌ها و ستاد اقامه نماز کشور با همکاری مرکز توسعه و ترویج فعالیت‌های قرآنی وزارت ارشاد اسلامی، نشریه‌ای به نام «روزنگار قرآنی» منتشر و در دانشگاه‌های سراسر کشور توزیع کردند.

همچنان که از نام این نشریه معلوم است، نشریه‌ای کاملاً قرآنی بود که به صورت روزانه توزیع می‌شد. این نشریه که در میان نشریات دانشگاهی و در نوع خود کم‌نظیر است، مورد استقبال فراوان دانشجویان و جامعه دانشگاهی کشور قرار گرفت.

ویژگی اصلی این نشریه آن است که - جز چند مورد استثنایی - همه از قرآن و درباره قرآن و فعالیتهای قرآنی بود. از دیگر ویژگی‌های آن است، مطالب این نشریه از ۲۷ موضوع تشکیل می‌شد که بعضی از موضوعات مانند اخلاق در قرآن، قرآن از زبان قرآن، تفسیر قرآن، قرآن از زبان معصوم، طبیعت‌های قرآن، معرفی پایان‌نامه‌های قرآنی، پایگاههای اینترنت، کتابشناسی علوم قرآنی، همراه با مفسران، دانستنیهای قرآن، معماهای قرآنی امام حسین(ع) و قرآن، اشعار قرآنی و حکایت‌های قرآن، هر روز بطور ثابت در نشریه قرار داشت و بخش‌های احکام روزه‌داران، شرح دعاها و رمضا، راه‌یافتنگان قرآنی، خاطره‌های قرآنی، معرفی شخصیت‌های قرآنی، برگزیدگان جشنواره‌های قرآنی دانشگاهها، مصاحبه با شخصیت‌های قرآنی و... از جمله موضوعاتی بودند که بطور متأذب در نشریه درج می‌گردید.

شده است.

این معجم در ماه رمضان ۱۴۲۲ (هـ.ق، سال ۱۳۸۰ هـ.ش) در انتشارات «کیان کتاب» تهران به زیور طبع آراسته و روانه بازار کتاب شده است.

المعجم المفهوس لآيات القرآن الكريم و موقعها في

اثني عشر تفسيراً مشهوراً

اعداد: عکاشه عبدالمنان الطبیی و اشرف محمدالوحش

ناشر: دارالفضیله/قاهره

چاپ: [اول] ۱۹۹۷ / ۱۴۱۸ = ق

قطع: رحلی

این معجم المفهوس به کوشش دو تن از محققان عرب، عکاشه عبدالمنان الطبیی و اشرف محمدالوحش تهیی و تدوین شده است. این معجم قرآنی، براساس حروف الفبا و اول هر آیه تنظیم شده و پس از ذکر آیه، نام سوره، شماره آیه، و شماره جزء آمده است.

همان طور که از عنوان کتاب برمی‌آید پس از ذکر آیه، محل تفسیر آن آیه در دوازده تفسیر معروف اهل سنت مشخص شده که کار پژوهش محققان علوم قرآنی و مفسران و قرآن‌پژوهان را بسی آسان نموده است. این تفاسیر عبارتند از :

- ۱ - تفسیر القرآن العظيم، ابن كثير ۲ - مختصر تفسير ابن كثير ۳ - تفسير في ظلال القرآن، سيد قطب ۴ - تفسير جلالين، تأليف جلال الدين محلی و جلال الدين سيوطي ۵ - صفوة التفاسير، صابوني ۶ - تفسير جامع البيان، محمدين جرير طبرى ۷ - مختصر تفسير طبرى ۸ - تفسير جامع الأحكام، قرقطبي ۹ - تفسير روح البیان، حقی برسوی الوسی ۱۰ - تفسیر کبیر، امام فخر رازی ۱۱ - تفسیر کشاف، جارالله زمخشri ۱۲ - تفسیر الدرالمنثور، جلال الدین سیوطی.

این معجم المفهوس با مقدمه وزین دکتر عبدالصبور شاهین، قرآن‌پژوه نامور معاصر عرب در سال ۱۹۹۷ هم (۱۴۱۸ هـ.) در انتشارات دارالفضیله قاهره نشر و روانه بازار شده است.

